

KOLLEKTIVHUSHÅLLNING OCH FAMILJELIV

Av kanslirådet, jur. d:r CURT ROHTLIEB

I MEDLET på 1930-talet uppblev en fejd om familjens existensberättigande, föranledd främst av Alva och Gunnar Myrdals arbete »Kris i befolkningsfrågan». I de talrika debattinläggen, mer eller mindre vetenskapliga och ofta partibetonade, kunde två strömningar urskiljas, två markerade skolor. Den ena företrädde en mera mekanisk uppfattning av den dagliga hushållningens problem, rationell enligt egen terminologi, den andra en mera organisk uppfattning, åberopande sig på historisk erfarenhet.

Rationaliseras kan familjen enligt den förra uppfattningen endast genom att anförtros åt statsfunktionärer, organiserade till en fast byråkrati, som övertager föräldrarnas uppgift. Ty vad har man för garanti att dessa äro kompetenta att fostra ungdomen på det rätta, ur statens synpunkt önskvärda sättet? Makarna Myrdals skola ville ha en sådan statlig regi.

Den andra skolan ville trygga och förbättra förutsättningarna för familjeliv under föräldravård. Ty otvivelaktigt behöver åtskilligt göras i sådant syfte. Därvid blir bostadsfrågan främst aktuell. En kommitté med benämning Bostadskollektiva kommittén har nu avgivit ett betänkande (SOU 1954: 3), föranlett av ett uppdrag från Kungl. Maj:t att utreda frågan rörande kollektiva anordningar inom bostadsområden m.m. Utredningsarbetet har grupperats kring vissa huvudsektorer av hushållsarbete och familjeliv, såsom hemhjälp, klädvård och tvätt, matlagning och butiksservice, anordningar för barntillsyn, fritidslokaler samt kollektivhus. Dessa senare ha i detalj undersökts, och erfarenheter rörande dem ha inhämtats genom rundfrågor till Sveriges kvinnoorganisationer samt ett flertal sammanslutningar och myndigheter.

Det är en rätt mångsidig funktion som kollektivhusen fylla mer eller mindre tillfredsställande. Från början tänkte man sig

på många håll, att de skulle göra familjen såsom ekonomisk och moralisk enhet överflödig. Men huru ha de hittills praktiserade formerna inverkat på det faktiska familjelivet?

I betänkandet skiljer man mellan familjekollektivhus, avsedda för familjer och ensamstående med barn, och andra kollektivhus, avsedda för spridda kategorier, t. ex. ensamma yrkesutövare eller åldringar. Endast de förra intressera oss här. Totalintrycket av utredningen blir utan tvekan, att familjen ej låter sig upplösas. Men väl omorganiseraras.

De gifta kvinnornas förvärvsarbete har ju gjort det nödvändigt att ersätta deras hemarbete med utomstående hemhjälp, som ofta utan tvivel måste bli kollektiv. De bidraga ju till familjeinkomsten i flertalet av kollektivhusens familjer. Överraskande är det dock, att i det kollektivhus, som uppförts särskilt för Yrkeskvinnornas Klubb, hyresgästerna själva mycket ofta gärna arbeta hemma med att sköta hemmet, ibland dock med hjälp av eget hembiträde. Detta visar, att man i någon mån missräknat sig på önskvärldheten av betalad hemhjälp. Även yrkeskvinnor ha tydligen tid för en del hemarbete, vilket ju ställer sig billigare, när det ej inkräktar på yrkesarbetet självt. Det blir kanske rent av en välkommen omväxling med kontorsarbetet.

Man skulle tro, att de, som på bekostnad av traditionellt familjeliv valt det kasernlika livet i kollektivhusen, vore att söka bland mindre bemedlade. Servicen där är ju i varje fall långt billigare än eget hembiträde. Men noggranna undersökningar visa, att klientelet nästan utan undantag är att söka bland socialgrupp 1 och 2, mest den första, och alltså bland de välsituerade. Bidragen från offentliga medel, som utgått i olika former, bli då föga motiverade. Bostadsstandarden måste betecknas såsom rätt hög. När det klagas över trångboddhet, kan det vara skäl att erinra om gamla — ej goda — tider. »Ofta inhystes 8 till 10, ja flere, uti ett rum av vid pass 800 kubikfots rymd att tillbringa åtminstone natten tillsammans, i smuts både till personer och möbler, liggande om varandra, barn, halvvuxna och fullvuxna med all blygsamhet bannlyst», heter det i en undersökning från år 1866.

Men utgångspunkten för hela denna rörelse har varit utländska erfarenheter. De ryska förebilderna ha synbarligen utövat en olycklig dragning på många Clarté-besläktade andar. Barnen skulle bort från föräldrarnas korrumperande inflytande. Daghemmet var första medlet härför.

Det ligger en sund tanke i att ersätta en sådan föräldravård,

som alls ej kan bli effektiv, med nödhjälpsåtgärder. Daghem för barn ha emellertid ej såsom obligatorisk förutsättning kollektivhus. Försöken att förena dessa två institutioner ha ej alltid slagit väl ut, då kostnaderna för att hålla barnen i särskilda daghem ofta blivit för höga. På sina håll har även framträtt en oväntad benägenhet hos kollektivhusens föräldrar att i det längsta själva behålla sina barn.

En liknande individuell inställning har även framträtt i fråga om uppässning, städning, matlagning och andra delprestationer av hemarbetet. Man blir i kollektivhusen lätt bunden av ett enformigt beteendeskema. Och ligger ej en stor del av tillvarons behag i att kunna följa ögonblickets ingivelse? I kollektivhus går detta ej. Man vill därför ha kollektivservicen i reserv, men ej binda sig vid den. Men friheten för konsumenten att välja betyder osäkerhet för kollektivhushållet. Då sålunda klientelet blivit osäkert och påräknad avsättning för måltider och annat ibland helt oberäkneligt uteblivit, ha kostnaderna per individ stigit. Det är tydligt, att denna osäkerhet blott kan avhjälpas genom att lita på de stora lagens lag. Med andra ord — klientelet måste bli långt vidsträcktare än de hittillsvarande kollektivhusens, så att de enstaka avvikelserna från det regelmässiga utjämnade varandra.

Ingenting är så betecknande för ett folks skaplynne som valet av bostad. Det rationella kollektivhuset har sina tidigaste anor i Frankrike, där redan för 130 år sedan Fourier uppställde falangstären, kasernsystemet, såsom ett ideal, och där Le Corbusier fullkomnat idealet i sina bostadsmaskiner. I Tyskland finner man ett i viss mån liknande system hos storstädernas väldiga hyreskaserner, där man dock söker bevara familjelivets »Gemütlichkeit» i de särskilda, individuellt inrättade lägenheterna. Det engelska enfamiljshuset, som eftersträvas även av mindre bemedlade befolkningslager, uttrycker engelsk nationalkaraktär med påfallande tydlighet. Avigsidan är att bostaden, för att bevara skenet av burgen — helst hög — standard, blir av rätt underhållig konstruktion. Än mera offras åt skenet i Italien, där åtminstone det klassiska idealet varit ett par praktfulla representationsrum och ett par krypin att bo i, och där är det senare fortfarande vanligt även utan det förra. Familjelivet förlöper då i stor utsträckning högst sällskapligt på gatan, men när ekonomin medger, offrar man mycket för en imponerande fasad.

Vi ha i Sverige ingenting emot kollektiva anordningar, som underlätta hushållsarbetet, men, där någon möjlighet finnes till ett

för insyn skyddat familjeliv, vill man ej gärna avstå därifrån. När man strävar efter ett » eget hem », gör man det väl i någon mån av snobbism i engelsk stil, men än mera för familjelivets skull. Och även i en hyreskasern inrättar man sig med samma syfte i sikte, helt individuellt. Den franska rationalismen har ingen riktig jordmån. Än mindre den italienska dyrkan av fasaden. Både med England och Tyskland ha vi mera släktskap.

I dessa tider, då planerandet och utförandet av bostadshus ofta förklarats böra ske av offentlig myndighet, är det av vikt att observera det enskilda initiativets framgångsrika insats. Ett flertal kollektivhus ha nämligen med fördel uppförts av enskilda företagare.

Bland de kollektiva omsorgerna intager helt naturligt vården av kollektivhusens barn det främsta utrymmet. Daghäm för dessa är ett mål, vars värde ingen kan ifrågasätta, trots vad som nyss sagts om kostnaderna. En särskild svårighet härrör dock av problemet huru man skall förfara med förkylda eller eljest tillfälligt sjuka barn, som måste hållas skilda från de friska. Problemet har hittills ej vunnit någon tillfredsställande lösning, då antalet sådana barn såsom regel är alltför litet i hittillsvarande kollektivhus, och framför allt för växlande från vecka till vecka. — Att ha särskilda lokaler och vårdpersonal, som blott tillfälligtvis tas i anspråk och lika ofta eller oftare stå oanvända, blir för dyrbart. Men då barn, som ej kunna mottagas bland de friska barnen, tvinga mödrarna att avstå från det ordinarie arbetet, är kollektiv service på detta område kraftigare motiverat än på något annat. Blott mycket stora komplex, där de stora talens lag verkar utjämnande på den växlande frekvensen, erbjuda en ekonomisk lösning. Det har visat sig, att daghemmen stundom fått nedläggas, där kollektivhuset ej kunnat bära kostnaderna. Här äro bidrag av allmänna medel långt mera påkallade än för själva kollektivhusen.

Näst daghem är väl kollektiv matförsörjning det angelägnaste önskemålet. Men växlande smakriktningar hos konsumenterna ha vållat långt större avbräck i de försökta lösningarna än vederbörande väntat. Man torde finna, att två alternativ stå öppna för en mera allmän kollektivisering på detta område. Antingen få konsumenterna nedpruta fordringarna på varierande föda och på matsedlar efter subjektiv smak, eller måste klientelet utvidgas vida utöver vad hittillsvarande kollektivhus rymma. Den första utvägen strider alldeles mot dagens alltmera utpräglade fordran

på höjd levnadsstandard, men kan vid sjunkande konjunkturer bli en nödlösning. Den andra framgår osökt av det material, som utredningen sorgfälligt redovisar. Matsserveringen bör alltså stå öppen för den stora allmänheten, kundkretsen göras så vid som möjligt. — I flera kollektivhus ha faktiskt hyresgästerna fått förbinda sig att betala för ett visst antal måltider i centralköket per månad. Men detta måltidstvång har ej varit populärt. Undra på det! En enskild företagare kan ha intimare känning av de växlande anspråken än kollektivhusens förvaltning; matsserveringen har därför med fördel kunnat anförtros åt det enskilda initiativet.

Men städning borde väl vara en så likformig rutinsak, att kollektiv service där vore på sin plats? Jo, visserligen, om den skall göras punktligt och perfekt. Men man kan ju skjuta på sådant arbete; en ledig stund på dagen kan man väl få för det nödvändigaste. Och blir detta ej både billigare och trevligare än att ha en människa, som kommer, antingen det för ögonblicket passar eller ej? Likriktningens stora kreditpost är den billiga stordriften. Men gott humör trivs ej med likriktning. Och är ej gott humör en kreditpost?

Det ingående studium av hittills upprättade kollektivhus, vilket redovisas i betänkandet, ger i varje fall *ett* resultat. Valfrihet mellan många olika grader av kollektivisering är önskvärd och möjliggör en livsföring, som skänker familjelivet självständighet så långt som de ekonomiska resurserna eljest tillåta. Ekonomin för olika anordningar skall vidare bokföringsmässigt redovisas särskilt. Helst bör varje gren bära sig själv. Allmänna medel bära slutligen ej utgå annat än för allmännyttiga syften eller till nödlidande.

Den från Sovjet inspirerade strävan att ersätta föräldravården med statsfunktionärer har tydligen misslyckats. Den kris i befolkningsfrågan, som makarna Myrdals kända arbete analyserade, måste tydligen lösas på annat sätt än de tänkt sig. Den nu framlagda utredningen om kollektivhus ger ett värdefullt material. Man får se de hittills uppnådda resultaten. Och på den fortsatta utvecklingen väntar man då så mycket nyfikkare.

Försöken med kollektivhus, som från början föranletts av en önskan om likriktning, ha synbarligen alltmera visat behovet av differentiering. Att människorna till lynne och önskningar äro olika är sannerligen ingen nyhet. Låt dem då i möjligaste mån få vad de önska! Av principen om differentiering följer emellertid särskilt för husmödrarnas del, att dessa borde få största frihet att

välja mellan yrkesarbete och mödrakallet. Många se sig av ekonomiska orsaker tvungna att anförtro barn och hem åt främmande arbetskraft, för vilken, direkt eller indirekt, understöd utgår av allmänna medel. Om understödet i stället ginge direkt till de mödrar — om stora belopp kan det ju ej bli fråga —, vilka helst av allt önskade ägna sig åt hem och barn, men tvingats till förvärvsarbete, vore det väl en ofantlig fördel både för dem och det allmänna. Då en stor del av yrkesförtjänsten går till skatter — särskilt vid sambeskattning — och då den av yrkesarbetet betingade hjälpen för hem och barn ytterligare minskar vinsten, blir redan en måttlig mödralön tillräcklig. Frågan har förut debatterats men rönt motstånd från extremt kvinnohåll. Man tycks där ha fattat det som ett försök att förnedra den självständigt arbetande kvinnan. Intet kan vara felaktigare. Det gäller ju ökad valfrihet, ej tvång, för mödrar, en rättighet, som väl alla måste sätta värde på. Om intresset för mödra- och husmoderskallet hos kvinnorna själva bleve livligare, vore nog mycket vunnet. Den tid, då huslig verksamhet ringaktades, torde väl vara förbi, ehuru husmödrarnas arbete fortfarande ej uppskattas i penningar. Med en modernare uppfattning kommer man till den fordran, som nyss antytts, nämligen att mödrarna böra beredas valfrihet mellan avlönat yrkesarbete och vård av hem och barn. Bli ej de allmänna utgifter, som kunna bli nödvändiga härför, till långt större gagn än understöd åt kollektivhusen? Dessa böra principiellt bära sig själva nu, då deras fördelar och sociala funktion blivit prövade och erkända. Härvidlag har utredningen lämnat värdefulla resultat. Att de emotionella faktorer, som sammanhånga med känslan för hem och familj, knappast äro åtkomliga för statistik eller annan exakt uppskattning, är ej myndigheternas eller de sakkunnigas fel.
